

PRETISAK I TRANSLITERACIJA BREVIJARA VIDA OMIŠLJANINA

Brevijar Vida Omišljanina. Hrvatskoglagoľjski rukopis iz 1396. godine. 1. dio, sv. 1: Faksimil. Glavna urednica: Vida VUKOJA. Uredili Heinz MIKLAS, Vida VUKOJA. Staroslavenski institut – Centre of Image and Material Analysis in Cultural Heritage (CIMA), Zagreb – Beč, 2023., 468 listova

Brevijar Vida Omišljanina. Hrvatskoglagoľjski rukopis iz 1396. godine. 1. dio, sv. 2: Preslovljeni tekst. Preslovlili Jagoda JURIĆ KAPPEL, Guido KAPPEL. Glavna urednica: Vida VUKOJA. Uredili Jagoda JURIĆ KAPPEL, Guido KAPPEL, Jozo VELA. Staroslavenski institut, Zagreb, 2023., 1019 str.

Godine 2023. objavljena su prva dva sveska trosvezačnoga izdanja *Brevijara Vida Omišljanina*, hrvatskoglagoľjičnoga rukopisnog kodeksa iz 1396. godine koji se čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici (*Österreichische Nationalbibliothek*) u Beču pod signaturom *Cod. slav. 3*. Prvi svezak izdanja sadržava pretisak brevijara, dok se u drugome nalazi latinično preslovljeni tekst. Izdavači su prvoga sveska Staroslavenski institut i Centre of Image and Material Analysis in Cultural Heritage (CIMA), koji djeluje pri Sveučilištu u Beču, a urednici Vida Vukoja i Heinz Miklas. Drugi je pak svezak samostalno izdao Staroslavenski institut, a uredili su ga Jagoda Jurić Kappel, Guido Kappel i Jozo Vela. Izdanje je objavljeno u okviru knjižnoga niza *Biblioteka Spomenici*, koji je Staroslavenski institut pokrenuo 2014. godine i u okviru kojega su do ovoga izdanja objavljena tri hrvatskoglagoľjična brevijara iz 14. i 15. stoljeća: *Akademijin brevijar* (2014.), *Drugi beramski brevijar* – 1. i 2. dio (2018. – 2019.) i *Prvi beramski brevijar* (2022.). Pretisak i transliteracija, kako je naznačeno u impresumima obaju svezaka, prvi su dio planiranoga dvodijelnoga (odnosno trosvezačnoga) izdanja. U drugome će dijelu, tj. u posebnome svesku, kako je istaknuto u *Predgovoru* u drugome svesku, biti objavljene »studije o pismu, iluminaciji, liturgijskome sastavu, tekstu, jeziku i važnosti brevijara u kontekstu hrvatske povijesne višejezičnosti i višepismenosti« (str. 5).

Brevijar Vida Omišljanina jedan je od najopsežnijih hrvatskoglagoľjičnih liturgijskih kodeksa. Ima 468 pergamentnih listova i teži oko 8 kilograma. Po zapisu s lista 8r zna se da je kodeks 11. ožujka 1396. godine počeo pisati pisar Vid iz Omišlja na otoku Krku. Osim njega, brevijarske je tekstove bilježila barem još jedna ruka, koja je zasigurno ispisala dio brevijara od 379. lista do kraja. U sadržajnome pogledu, *Brevijar Vida Omišljanina* sadržava *Proprium de tempore* (temporal), tj. tekstove službe časova u dane u liturgijskoj godini.

Od ostalih se hrvatskologoljičnih brevijara *Brevijar Vida Omišljanina* izdvaja bogatstvom i opširnošću biblijskih tekstova. Tekstološki se kodeks svrstava u sjevernu skupinu hrvatskologoljičnih brevijara, koja u načelu dobro (tj. bolje od kodeksa južne skupine) čuva starije crkvenoslavenske prijevode (prema grčkome jeziku) i pokazuje više jezičnih arhaičnosti. Upravo su obujam biblijskih tekstova i tekstološka arhaičnost razlozi zbog kojih biblijske tekstove zabilježene u *Brevijaru Vida Omišljanina* istraživači nerijetko odabiru kao osnovne u pripremi kritičkih izdanja hrvatskologoljičnih biblijskih knjiga (npr. Josip Vajs u izdanjima više starozavjetnih biblijskih knjiga, Josip Hamm u izdanju *Judite*, Zdenka Ribarova u izdanju *Jone* ili Vesna Badurina Stipčević u izdanju *Prve i Druge knjige o Makabejcima*). Iz istih je razloga taj kodeks odabran i kao osnovni izvor za ekscerpciju građe iz temporalna hrvatskologoljičnoga brevijara za izradu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. S obzirom na to da se ta građa, osim za izradu *Rječnika*, rabi i za jezična istraživanja hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika, primjeri iz *Brevijara Vida Omišljanina* u takvim su istraživanjima postali gotovo nezaobilazni.

Pretisnuto je izdanje rukopisa u boji i vizualno u svemu oponaša stanje u izvorniku. Fotografije za pretisak nastale su u okviru interdisciplinarnoga projekta CIMA-e o rukopisu *ÖNB Cod. slav. 3*, koji je vodio Heinz Miklas. Faksimil je za tisak priredila izdavačka i dizajnerska kuća ArTresor iz Zagreba. Austrijska nacionalna knjižnica osigurala je digitalne snimke na osnovi kojih je faksimil priređen te je ustupila prava za njegovu objavu. Dimenzije su listova u pretisku 35 × 26,7 cm, što znači da se i u tome pogledu nastojalo vjerno odraziti izvornik. Izdanje preslovljenoga teksta rezultat je suradnje istraživača iz Hrvatske i inozemstva. Brevijarske su tekstove preslovlili Jagoda Jurić Kappel i Guido Kappel, a preslovljeni su tekst kolacionirali Guido Kappel, Ana Mihaljević, Ana Šimić, Jozo Vela, Vida Vukoja i Mateo Žagar. Na samome se početku drugoga sveska nalazi već spomenuti »Predgovor« (str. 5), u kojemu su urednici donijeli osnovne informacije o *Brevijaru Vida Omišljanina*, ukratko opisali sadržaj čitavoga izdanja i tijek rada na izdanju preslovljenoga teksta te zahvalili institucijama i pojedincima koji su pripomogli da se knjige objave. Uvodna je riječ urednika, osim na hrvatskome, donesena i na njemačkome (»Vorwort«, str. 6) i engleskome jeziku (»Foreword«, str. 7). Najveći dio drugoga sveska izdanja zauzima, naravno, preslovljeni tekst (str. 85–1019). Osim njega, u drugome se svesku nalazi i nekoliko vrijednih dodataka koji olakšavaju služenje transliteracijom i pretraživanje kodeksa. Drugi svezak sadržava, naime, i preslovljene marginalne bilješke i zapise te popis

sadržaja, biblijskih i homiletičkih tekstova te kapitula i himana. Marginalne bilješke i zapise (str. 15–36) preslovali su i priredili Guido Kappel i Jozo Vela. Zapise su prema sadržaju i svrsi Kappel i Vela podijelili na nekoliko skupina (u okviru kojih su zapisi navedeni redom kojim se pojavljuju u kodeksu), i to na kulturno-povijesne zapise (koji su dalje podijeljeni na kronike i bilješke povezane s biblijskim tekstovima, odnosno početcima pojedinih poglavlja biblijskih knjiga), zapise tehničke naravi (u okviru kojih se razlikuju upute uvezivaču i upute iluminatoru), izmjene i dopune te ostale zapise. Prikaz sadržaja (str. 39–67) te popis biblijskih čitanja (str. 68–70), homilija i slova (str. 71–79), kapitula (str. 80–82) i himana (str. 83–84) izradili su Ana Mihaljević, Ana Šimić i Jozo Vela. Homilije i slova doneseni su u dvama popisima, s tim da su u jednome razvrstani prema patrističkim izvorima navedenim u tekstu brevijara, a u drugome su navedeni redom kojim se pojavljuju u tekstu brevijara (s podatkom o latinskome predlošku ako je on utvrđen).

U drugome su svesku, naravno, u zasebnome tekstu objašnjena i načela po kojima je provedeno preslovljavanje. Načela su preslovljavanja, osim na hrvatskome jeziku (str. 8–9), donesena i na njemačkome (str. 10–11) i engleskome jeziku (str. 12–13). Kao što je uvriježeno u (novijim) izdanjima hrvatskoglagoljičnih tekstova, osnovno je načelo kojega su se priređivači pridržavali »slovo za slovo«, odnosno »znak za znak«. To, među ostalim, znači da se slovo **Æ** uvijek prenosi kao *ê*, slovo **ƿ** kao *ŷ*, slovo **ƿ** kao *ĉ*, slovo **ƿ** kao *û*, slovo **ƿ** kao *î*, slovo **ƿ** kao *ï*, štapić (I) kao *ʋ*, a apostrof (') kao *'*. Slova s brojevnom vrijednošću prenošena su arapskim brojkama s točkama priljubljenim s lijeve i desne strane (neovisno o tome nalaze li se točke i u izvorniku uz slovo s brojevnom vrijednošću). U preslovljenome je tekstu zadržana izvorna organizacija teksta po stupcima i redcima. Redci su u transliteraciji obrojčeni u svim slučajevima osim onda kad je jedan redak iz izvornika zbog duljine u preslovljenome tekstu morao biti prelomljen na dva retka. U takvim slučajevima drugi redak nije obrojčivan. Praćenje preslovljenoga teksta i njegovo pretraživanje za istraživačke i druge potrebe uvelike olakšava činjenica da je sadržaj kodeksa, koji je, kako je istaknuto, zasebno prikazan u prvome dijelu drugoga sveska izdanja, Jozo Vela pretočio i u zaglavlja u preslovljenome tekstu. U zaglavlju svake pojedine stranice i stupca nalazi se njihov sadržaj. Liturgijski se sadržaj na svakoj stranici navodi na latinskome, dok se za stupce navodi oznaka teksta na hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku i identifikacija grčkoga ili latinskoga teksta na latinskome jeziku. Priređivači su transliteracije tekst brevijara nastojali prenijeti onako kako ga je prvotno zapisao pisar. Naknadno pisana slova i dijelove teksta koji dopunjavaju liturgijski tekst uno-

sili su (i pisali nadslovljeno) samo onda kad takvo unošenje nije mijenjalo prvotno zapisani tekst, tj. kad, uvjetno rečeno, to unošenje nije poništavalo tekst koji je prvotno zapisao pisar. To, među ostalim, znači da su u transliteraciji prenošene i pogreške koje su naknadnim intervencijama ispravljene. Tako se, primjerice, na početku lista 357a u preslovljenome tekstu nalazi pogrešno zapisana riječ *postušaite* (s oznakom da je riječ o pogrešci) iako je druga/mlađa ruka pogrešku uklonila prepravljajući slovo *t* u *l*. Takve naknadne intervencije (i dodatci), koje, dakle, s obzirom na usvojena načela, nisu mogle ući u preslovljeni tekst, kao i općenito zapisi i dodatci koji se ne odnose na liturgijski tekst, zasebno su zabilježeni u spomenutom popisu marginalnih bilježaka i zapisa. Sva slova koja u izvorniku nisu zabilježena isključivo crnom bojom priređivači su prenijeli crvenom bojom. To znači da se crvenom prenose slova koja su i u izvorniku zabilježena crvenom, zatim crna slova s crvenom ispunom te inicijali koji su izvedeni crvenom bojom ili kombinacijom crvene boje i drugih boja. Pri razvezivanju skraćenica i rekonstrukciji (dopunjavanju) teksta priređivači su rabili samo okrugle zgrade. Skraćene su riječi razvezane neovisno o tome imaju li titlu ili je nemaju. U okruglim su zgradama dopunjene i riječi u kojima je (pogreškom) ispušteno jedno ili više slova. Riječi pak koje su u cijelosti ispuštene nisu rekonstruirane. Riječi i dijelovi teksta koji su pogrešno napisani ili pogreškom ponovljeni označeni su uskličnikom u zgradama iza takve riječi ili dijela teksta.

U posljednje su vrijeme u razmjerno kratkome razdoblju objavljeni pretisci i transliteracije više hrvatskoglagoljičnih rukopisnih i tiskanih kodeksa. Posebno se među njima ističu izdanja brevijara. Do 2014. godine nije objavljena transliteracija niti jednoga hrvatskoglagoljičnog brevijara, a reproduksijski su bila izdana samo dva kodeksa: *Brevijar po zakonu rimskoga dvora* iz 1491. g. (faksimilno izdan 1991. g.) i *Drugi novljanski brevijar* iz 1495. g. (fototipski izdan 1977. g.). Nepuno desetljeće kasnije svjedočimo izdavanju transliteracije četvrtoga brevijara (u petoj knjizi). Niz je pokrenut 2014. godine, kad je Marinka Šimić objavila transliteraciju (s pretiskom i jezičnom studijom) *Akademijina brevijara*. U okviru Znanstvenoga centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo objavljene su transliteracije (s pretiscima i popratnim knjigama znanstvenih studija) *Drugoga beramskog brevijara* (1. dio 2018. g. i 2. dio 2019. g.) i *Prvoga beramskog brevijara* (2022. g.), koje je priredio akademik Milan Mihaljević. Neovisno o tome što su u kratkome razdoblju objavljene transliteracije (s pretiscima) nekoliko brevijara, objavljivanje je preslovljenoga izdanja *Brevijara Vida Omišljanina* bilo itekako potrebno. Njime je hrvatska filologija i slavistička znanost općenito dobila prvi tipični cjelovito

preslovljeni hrvatskoglagoljični brevijar s tekstovima sjeverne (starije) redakcije, i to onaj na koji su istraživači hrvatskoga glagoljaštva različitih profila, zbog činjenice da je riječ o jednome od najopsežnijih hrvatskoglagoljičnih kodeksa, itekako upućeni. Ovo luksuzno izdanje, koje se bogatstvom opreme i kvalitetom filološke obrade zasigurno može svrstati u red najuglednijih izdanja hrvatskoglagoljičnih knjiga, kao i najavljeno izdanje znanstvenih studija o *Brevijaru Vida Omišljanina*, nedvojbeno će olakšati služenje tim kodeksom u novim istraživanjima i učiniti ga dostupnijim istraživačima i općenito zaljubljenicima u hrvatskoglagoljičnu baštinu. Vjerujemo također da će ono biti i poticaj i model za nova izdanja i znanstvene obrade hrvatskoglagoljičnih rukopisnih i tiskanih kodeksa. Preostaje nam na kraju čestitati svim sudionicima projekta koji je iznjedrio ovo izdanje na uzorno obavljenu poslu i zaželjeti što više ovakvih izdanja hrvatskoglagoljičnih knjiga u budućnosti.

Josip GALIĆ